

FİRAVUN ZULMÜNE KARŞI BİREYSEL İNİSİYATİF

Doç. Dr. Veli KAYHAN*

Öz

“Bir şeyi kendine ait olan, olması gereken konumundan başka konuma koymaktır.” diye tarif edebileceğimiz, halk dilinde “haksızlık” kelimesiyle ifade edilen “zulüm”, hayatın değişik alanlarında değişik suretlerde kendisini göstermektedir. Zulmün en büyüğü de “şirk” yani yarattığı bir şeyi, bir yaratılmışı Allah’a ortak koşturmasıdır ki, bütün zulümlerin kaynağı budur.

“Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır.” öğretisinin de işaret ettiği üzere zulüm, yaratılışın safiyetini yitirmemiş fitrat-ı selîme sahibi ve sağlıklı düşünebilen akl-ı selîm sahibi insanın razı olacağı bir şey değildir. O yüzden de türüne ve yerine göre tepki görmüş; insanlar onunla mücadele etmişlerdir. Bunların bazıları dinî ve tarihî kaynaklarda yer almaktadır.

Bu mücadeleler arasında “Firavun ailesinden inanmış kişi”nin, onun zulmüne karşı Hz. Musa için verdiği mücadele Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan ibretâmiz kıssalardandır. Hz. Musa ile aralarındaki mücadelelerden yılmış olan Firavun, çaresizlik psikolojisi ile “Beni bırakın, Musa’yı öldüreyim.” deyince, bir insanın “Rabbim Allah’tır.” demekten dolayı öldürülemeyeceği teziyle mücadele başlatmıştır.

İnanmış kişi hoş üslupla, düşünmeye davet eden konuşmalarıyla, akla hitap eden misaller vererek vs. milletin önüne düşmüş; fakat Firavun’un baskısı altında alıştıkları esaret psikolojisinden kurtarılmaları mümkün olmamıştır. Milletinden istediğini alamayan inanmış kişi, verdiği samimi mücadelenin sonunda hak ettiği ecir Rabb’inden almış; onların her türlü kötülüğünden onu korumuştur.

Anahtar kelimeler: Zulüm, Firavun, Musa, “inanmış kişi”.

PERSONAL REACTION AGAINST CRUELTY OF PHARAOH

Abstract

Cruelty, described in popular language as “to put the object in a position other than that it deserves to be in” appears in several forms and different places in life. The biggest cruelty is polytheism. That’s to say the deification or worship of anyone or anything other than Allah. This is the biggest and the first of all kind of cruelties.

“That who is silent in front of cruelty is a mute Satan.” That is why the human being who has got sound nature and proper/right sense doesn’t agree to the cruelty, so he fought against it in every time and everywhere. Some of these conflicts were recorded in some historical and religious texts.

---

* ERÜ. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, vkayhan@erciyes.edu.tr

Among these records one find in the Quran the story of the encounter between “The believer man among Pharaoh’s people” and Moses who competes against him. When Pharaoh said desperately “Let me kill Moses...” this one said, “Do you kill a man who says ‘My god is Allah?’” and so began the struggle of Moses against those who fights against those who worship of Allah.

The believer man led his people with pleasant speeches and meaningful examples from the nation’s past before them. But Pharaoh so pressed them that they couldn’t accept his calling. The believer man who could not find what he wished from his people finally got his reward from his Lord Allah who preserved from all the evils directed from his enemies.

Keyword: Cruelty, Pharaoh, Moses, “the believer man”.

1. Giriş

Allah’a hamd ve Rasûlü’ne salâttan sonra... Hayat güzelliklerle, iyiliklerle tatlıdır. Gerek fert ve gerek toplum hayatında iyiliğin ve güzelliğin hakimiyeti için elzem olan da bunları temin edecek olan olumlu şeylerin hayata yerleştirilmesidir ve gayretler de zaten bunun için sarf edilir. Ancak sosyal hayatın bir gerçeği olarak bu tatlılıklara bazen engel olabilen aykırı, zıt olguların varlığı da söz konusu olmaktadır. İşte, güzelliklerin, iyiliklerin ve tatların devamı için bu olumsuz şeyleri engellemek, meydana gelmiş olanlara karşı durmak, onları yıkmak kaçınılmaz bir yoldur, yöntemdir. Çünkü, iyiliğe yer açabilmek ötekini kovmadan olmaz. Tarih boyunca bunlar olagelmiş; iyiliklerin karşısına çıkan kötülükleri engellemek, yıkmak, kovmak için farklı dozlarda gayretler gösterilmiştir. İnsanlık tarihinde bu yolda verilen çabalar hiç de küçümsenmeyecek bir nisbete ulaşmıştır. Bu türden mücadelelerin macerası değişik kaynakların yanında dinî metinlerde de yer almıştır. Bu cümleden olmak üzere Kur’ân-ı Kerîm’de de ibrete medar olacak çok sayıda kıyam, tepki örneğine rastlamak mümkündür.

Hayata yakışan güzelliklerin önde gelenlerinden birisi, belki de birincisi adalettir. Adaleti ayakta tutmak, hakim kılmak sosyal hayat nizamının ve toplum huzurunun temin edilmesinde ana ilkelere dendir. Adalet, toplumu kaynaştırır, ona uyum ve güç veren; ferdi huzurlu ve mutlu kılan sağlam bir yapı taşıdır. Kuvvet ve kudreti, kabiliyet ve kapasitesi ne olursa olsun, toplumda insan olarak herkesin değerini bulacağı erdem ilkesidir. Hz. Ebû Bekr’e “...Size göre zayıf olan benim yanımda güçlüdür; zira, Allah’ın izniyle, onun hakkını alır kendisine iade ederim. Sizde güçlü olan benim yanımda zayıftır; zira, Allah’ın izniyle, ondaki hakkı da alırım.”¹ sözünü söyleme gücünü veren işte bu ilkedir.

Tarih, inancı ne olursa olsun, adaletle davranan ve insanını rahat ettiren liderleri hayırla yad etmiştir. Mesela Enûşîrvân, adalet ve müsamahasıyla tanınmasaydı İslâmî kaynaklarda hikmetlerine yer verilmez, güzelliklerle anılmazdı.² Aksine, Nemrut ve Firavun da küfürleri ve kibirleri ile birlikte, onlar üzerinden insanlara çeşitli zulüm ve

¹ Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr ed-Dimeşkî, el-Bidâye ve'n-Nihâye, thk. Ali Şîrî, Dâru l-Hyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1408/1988, VI, 333.

² Bkz. Tefazzülî Ahmed, “Enûşîrvân”, DİA, İstanbul 1995, XI, 255.

işkenceleri reva gördükleri için hiçbir haber ve belgede iyilikle ve hayırla anılmamışlar, tarih onları zulümleriyle kaydetmiştir.

İnsan fitratındaki hakkaniyet duygusu ve adalet sevgisi zulümler, haksızlıklar karşısında suskun kalmamış, her şeye rağmen yeri gelince kendisini göstermiştir. Meşhur “Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır.”³ sözümüz insandaki bu selim fitratın, yaratılışında mevcut, bozulmamış özelliklerinin bir ifadesi olup bir başka açıdan okunduğunda, ancak hem şeytan tabiatlı hem de dilsiz olanın zulme ses çıkarmayacağını, tepki göstermeyeceğini anlatmaktadır. Hz. Peygamber, kendilerine sorulan “Cihadın hangisi efdaldır?” sorusuna: “Zâlim sultana karşı hakkı söylemektir.”⁴ buyurarak zulme karşı yapılacak kıyama “en üst seviyeden bir cihat” olmakla taltif etmiştir.

Zulüm, haksızlık ve baskılar değişik konularda ve farklı şiddetlerde olagelmiştir. Ancak tarih boyunca bunların daha çok inanç üzerinden inananlara yapıldığını görmekteyiz. Buna bağlı olarak selim fitratın da yılmadan, sinmeden haksızlığın kaynağına, çeşidine ve şiddetine göre kıyamın, tepkinin türünü, dozunu ve yöntemini ayarladığı görülmektedir.

Zulüm ve onu çevreleyen konularla ilgili olarak değişik çalışmaların yapıldığı görülecektir. Ancak bu çalışmamız, inanç üzerinden yapılan zulüm ve baskılara karşı yapılan bireysel tepkileri yöntemi, içeriği, dozu vb. açısından, tarihten meşhur bir olayla misallendirerek işlemeyi hedeflemektedir. Bunun için de başlık olarak “Zulme Karşı Bireysel İnisiyatif” ifadesi uygun görülmüştür. Önce “zulüm”ün manaları, çeşitleri üzerinde durulacak, anlamdaşı olan kelimelere yer verilecek, devamında da haksızlığa karşı yapılan bireysel tepkilerden önemli bir olay, bazı tefsirler muvacehesinde işlenecektir.

Tevfîk Allah’tandır...

2. “ZULÜM”

Bu kelimeye yüklenen manalara ve içeriğinde “zulüm” manası bulunan kelimelere şöylece yer verilebilir:

2.1. Zulüm Kelimesinin Manaları:

“Zulüm” kelimesi masdar-isim olup meşhur tarifi Türkçe’de “Bir şeyi kendine özgü olan, olması gereken konumundan başka konuma koymaktır.”⁵ şeklinde ifade edilebilir.

³ İnternet üzerinden yaptığımız araştırmalarda (14.07.2014) ve bir yerde rastladığımız bir atfa nazaran Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde yaptığımız taramada “hadîs” olarak bulamadık. Kelâm-ı kibâr nev’inden bir söz olarak gözükmektedir.

⁴ Ebû Davud, Melâhim, 17; bkz. Tirmizî, Fiten, 13; Nesâî, Bey’at, 37; İbn Mace, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, IV, 315.

⁵ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu’l-Lüğa ve Sihâhi’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987, Z-L-M md.; İbn Fâris, Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, nşr: Muhammed Ali Beydûn, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut-1420/1999, Z-L-M md.; el-Huseyn b. Muhammed b. el-Fadl er-Râğib el-Esbehânî, *el-Müfredât fî-Ğarîbi’l-Kur’ân*, İstanbul 1986, Z-L-M md.; Muhammed b. Mükerram b. Manzûr el-İfrîkî, *Lisânu’l-Arab*, Dâr Sâdır

Araplar, " مَنْ أَشَدَّ بِهٖ أَبَاهُ فَمَا ظَلَمَ " derler. "Kim babasına benzerse o, işin hakkını vermiştir.", yani "benzerlik"i olması gereken yere koymuş olmaktadır.⁶

Râğıb, "olması gereken konumundan başka konuma koymak" manasından hareketle zulmün artırma, eksiltme, zamanından veya mekanından saptırma suretlerinden biriyle olabileceğini misalleriyle ifade etmekte, Zebîdî de bu manalarda ona iştirak etmektedir.⁷

Zebîdî'nin katıldığı bir tarifte Râğıb, "Zulüm, dairenin noktası konumunda olan çizgiyi aşmaktır." demektedir. Bu "aşma"nın az olması ya da çok olması durumu değiştirmemektedir. Bundan dolayı büyük günah için de küçük günah için de "zulüm" kelimesi kullanılmıştır.⁸ İbn Manzûr da zulmü, "bir fiili azaltmak veya artırmak suretiyle haddi aşmak"; "itidalden, orta yollu davranıştan sapmak"; "hakkı vb. engellemek, vermemek" olarak tarif etmektedir. Bu kelimeye, "...imanlarına zulüm karıştırmayanlar..."⁹ ayetini tefsir eden "...Şirk, Allah'a ortak koşmak kesinlikle büyük bir zulümdür."¹⁰ ayetinin temasınca¹¹ "şirk" manasını yükleyen müellif, "Hayat veren, öldüren, rızıklandıran, nimet veren sadece Allah Teâlâ olup hiçbir ortağı yok iken tutup da birisi O'na ortak koşulursa bu en büyük zulüm, haksızlık olur. Çünkü bunu yapmak, nimeti asıl sahibinden başkasına ait kılmaktır."¹² diyerek bu manayı yükleme gerekçesini açıklamıştır. Mukâtil b. Süleymân ve İbnü'l-Cevzî'nin tesbitleri arasında da kelimenin "şirk" manası yer almaktadır.¹³ Kelimeye yüklenenler arasında "küfür ve inkar"¹⁴; "kendisine zarar verme"¹⁵; "çalmak, yani hırsızlık yapmak ve eksiltmek"¹⁶ manaları da mevcuttur.¹⁷

---

ve Dâr Beyrût, Beyrut-1388/1968, Z-L-M md.; Murtadâ ez-Zebîdî Ebû'l-Feyd Muhammed b. Muhammed Abdirrazzâk el-Huseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâr Lîbyâ, Bingazi-1386/1966; Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. el-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir fi-İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984, s. 426; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, Beyrut 1405/1985, s. 186. Metnin aslı şöyledir: "الظلم وضع الشيء في غير موضعه."

⁶ Cevherî, Sihâh, Z-L-M md. ; İbn Manzûr, Lisân, Z-L-M md. ; Zebîdî, Tâc, Z-L-M md. ; İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, 426. Not: Konumuz bağlamında bu cümlelerin mana olarak dilimizdeki karşılığı "Babasının oğlu." ya da "Tıpkı babası." vb. kullanımlar olabilir.

⁷ Bkz. Râğıb, Müfredât, Z-L-M md. ; Zebîdî, Tâc, Z-L-M md.

⁸ Râğıb, Müfredât, Z-L-M md. ; Zebîdî, Tâc, Z-L-M md.

⁹ En'âm, 6/82.

¹⁰ Lokmân, 31/13.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Tefsir, 117.

¹² İbn Manzûr, Lisân, Z-L-M md.

¹³ Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, nşr. Ali Özek, İstanbul 1993, s.35; İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, 427.

¹⁴ İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, 428; Zebîdî, Tâc, Z-L-M md.

¹⁵ Mukâtil b. Süleymân, Vücûh, s. 35; İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, 428.

¹⁶ İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, 428.

¹⁷ Ayrıca bkz. Polater Kadir, Kur'an Açısından Adâlet ve Zulüm, Erzincan 2008, s. 18.

Cürcânî, “Şeriatta, hakkı bırakıp batıl olana sapmaktır ki, bu da cevrdır”¹⁸ demektedir. İbnü'l-Cevzî'nin “Sahibi olmadığı şeyde tasarrufta bulunmaktır.” tarifi Cürcânî'nin “Başkasının mülkünde tasarruf ve haddi aşmak, olduğu da söylenmiştir.”¹⁹ tarifinin farklı kelimelerle ifadesi gibi gözükmetedir.

2.2. Kur'ân-ı Kerîm'de “Zulüm” Manasına Kullanılan Diğer Kelimeler:

Haksızlığın konu ve konularının çok değişik olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Kur'ân-ı Kerîm'de de değişik konulardaki haksızlık temaları için farklı lafızlar kullanıldığı görülecektir. Bunlar buldukları yerlerde özel bir konumda kullanılmış olmak hasebiyle, doğrudan olmasa da dolaylı olarak, mecaz ya da kinaye yöntemiyle “zulüm, haksızlık” manasını ihtiva etmektedirler. Bu lafızlar alfabetik olarak şöylece sıralanabilir:

1 – "جَنَفٌ" (**Cenef**): Kelimenin manası “meyletmek, yönelmek” olup “hüküm vermede ya da sözde veya tüm durumlarda bir tarafa meyletmek” ve “mutlak manada haktan sapmak”²⁰ anlamlarına da kullanılmaktadır.

2 – "جَوْرٌ" (**Cevr**): “İtidalli, dengeli davranma”nın ve “ölçülü davranma”nın zıddıdır.²¹ “Yoldan sapmak” anlamına gelir.²² Her türlü “sapma”yı ifade etmektedir.²³ “Yoldan sapma, ölçülü davranıştan ayrılma, yolu şaşırma vb.” her bir “sapma” bu kelimeyle ifade edilir olmuştur. Bütün bunlardan sonra kelimeye “zulüm” manası da yüklenmiştir.²⁴

3 – "حَيْفٌ" (**Hayf**): Bu kelime de “cevr ve zulüm” ve “hüküm vermede bir tarafa meyletmek” manalarını içermektedir.²⁵

4 – "شَطَطٌ" (**Şatat**): “Çok uzak olmak” manasına gelen kelime “satışta veya istekte yahut tasarrufta vb. her bir işte ölçüyü aşmak”²⁶ anlamındadır. Buradan hareketle “hüküm vermede zulmetmek, haksızlık yapmak”, “haktan uzaklaşmak” “sıkıntı vermek” vb.²⁷ manasında kullanılmıştır.

5 – "عَدْوٌ" (**Adv**): Bu ve bundan türeyen “‘uduvv, ‘udvân, ‘adâ, i’tidâ, te‘addî kelimeleri, “bir şeyde aşırılık ve yetinilmesi gerekenin ötesine geçmek”tir. “‘udvân”

¹⁸ Cürcânî, Ta‘rîfât, s. 186.

¹⁹ Cürcânî, Ta‘rîfât, s. 186; İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, s. 426.

²⁰ Bkz. İbn Fâris, Mu‘cemu Mekâyîs, C-N-F md. ; Râğıb, Müfredât, C-N-F md. ; İbn Manzûr, Lisân, C-N-F md. ; Fîrûzâbâdî, Kâmûs, C-N-F md. ; Zebîdî, Tâc, C-N-F md. ; bkz. Polater, Adâlet ve Zulüm, s. 19.

²¹ Cevherî, Sîhâh, C-V-R md.; İbn Manzûr, Lisân, C-V-R md.

²² İbn Fâris, Mu‘cemu Mekâyîs, C-V-R md.

²³ Râğıb, Müfredât, C-V-R md.

²⁴ İbn Manzûr, Lisân, C-V-R md. ; bkz. Polater, Adâlet ve Zulüm, s. 19.

²⁵ İbn Fâris, Mu‘cemu Mekâyîs, H-Y-F md. ; Râğıb, Müfredât, H-Y-F md. ; Zebîdî, Tâc, H-Y-F md. ; bkz. Polater, Adâlet ve Zulüm, s. 19.

²⁶ Zebîdî, Tâc, Ş-T-T md.

²⁷ Bkz. İbn Fâris, Mu‘cemu Mekâyîs, Ş-T-T md. ; Râğıb, Müfredât, Ş-T-T md. ; İbn Manzûr, Lisân, Ş-T-T md. ; Fîrûzâbâdî, Kâmûs, Ş-T-T md. ; Zebîdî, Tâc, Ş-T-T md. ; bkz. Polater, Adâlet ve Zulüm, s. 22.

kelimesi “halis zulüm” manasındadır.²⁸ Bu kelimelerin hepsinin de “zulüm” manasına geldiğini söyleyen İbn Manzûr, herbirinin aslında “haddi, ölçüyü ve hakkı aşıp (zulme) geçmek” anlamı olduğunu belirtmiştir.²⁹ Müfredât’a bakıldığında özet olarak bu kelimenin “kalben ya da muamelede adaleti ihlal etmek suretiyle haddi tecavüz” ve “uyuma aykırı davranmak” olduğu görülecektir.³⁰

6 – "عول" ('Avl): “Çok almak suretiyle adaleti terketmek”³¹ manasındaki bu kelime “hüküm vermede haksızlığa meyletmek”, “haktan sapmak”, “eksik tartmak vb.” anlamlarını da yüklenmektedir.³²

2.3. Zulmün Çeşitleri:

Zulüm, haksızlık insanî bir fiildir. Bu itibarla, ifade ettiği değişik manalar muvacehesinde zulüm, insandan karşısındakine doğru cereyan eden bir çizgi takip etmektedir.

Mutlak manada “dilediğini yapan”³³ Allah Teâlâ’nın fiilleri, O’nun takdirleridir; zulüm ve haksızlık yapması diye bir şey olamaz, bu O’nun hakkında muhaldir, imkansızdır, düşünülemez. Çünkü tüm âlem O’nun mülküdür.³⁴ Kâdir-i Mutlak olan Allah’ın mülkünde tasarrufu da mutlak; bu hususla ilgili olarak hiç bir olumsuz ve olmayacak sıfatla sıfatlandırılması da mümkün değildir. Zaten bu husus, çok sayıdaki Kur’ân ayetinde değişik üslup ve vesilelerle ifade edilmiştir ki, bunların burada zikrine bile ihtiyaç olmamakla birlikte bir tanesini misalen yer veriyoruz: “Şüphesiz ki Allah insanlara hiçbir sebeple zulmetmez...”³⁵

Bu ilkeden hareketle zulmün çeşitlemesi, gruplaması da insandan hareketle yapılmıştır.

Bu manada hakîmlerin, hikmet sahiplerinden bazıları zulmü üç kısımda incelemişlerdir:

2.3.1. İnsanın Allah Teâlâ’ya Zulmü:

Bunun en büyüğü inkâr, ortak koşma ve münâfıklıktır. Bunun için Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

“... Gerçekten şirk, yani Allah’a ortak koşmak çok büyük bir zulüm, bir haksızlıktır.”³⁶

²⁸ İbn Fâris, Mu‘cemu Mekâyis, A-D-V md.

²⁹ İbn Manzûr, Lisân, A-D-V md.

³⁰ Râğıb, Müfredât, A-D-V md.

³¹ Râğıb, Müfredât, A-V-L md.

³² Bkz. İbn Manzûr, Lisân, A-V-L md. ; Fîrûzâbâdî, Kâmûs, A-V-L md. ; Zebîdî, Tâc, A-V-L md. ; bkz. Polater, Adâlet ve Zulüm, s. 21.

³³ Hûd, 11/107; Bürûc, 85/16.

³⁴ Zebîdî, Tâc, Z-L-M md.

³⁵ Yûnus, 10/44.

³⁶ Lokmân, 31/13.

“... Haberinizi olsun ki, Allah’ın laneti zâlimlerin tepesindedir.”³⁷ ayet-i kerîmesinde de “zalim” kelimesiyle Allah Teâlâ aynı manayı kasetmiştir.

“... Zâlimlere gelince: O, onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.”³⁸ ayetindeki vb. bir çok ayette temas edilen mana gene aynıdır.

“Allah’a karşı yalan söyleyenden ... daha zâlim kimdir?..”³⁹ ve “... yalan düzüp de Allah’ın üstüne atanlardan daha zâlim kimdir?..”⁴⁰ buyururken tema yine aynıdır.

2.3.2. İnsanın İnsana Zulmü:

“Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir. Fakat kim affeder ve barışı sağlarsa mükafaatı Allah’a aittir. Şüphe yok ki O zâlimleri asla sevmez.”⁴¹, “O yol ancak insanlara zulmetmekte ... olanlara karşıdır...” ve “... Kim mazlûm olarak (haksız yere) öldürülmüşse...”⁴² ayet-i kerîmelerinde Allah Teâlâ’nın kasettiği bu manadır.

2.3.3. İnsanın Kendisine Zulmü:

“... İşte onlardan kimi nefesine zulmedendir...”⁴³, “...Ben kendime yazık etmişim...”⁴⁴, “...onlar kendilerine zulmettikleri vakit...”⁴⁵, “...Yoksa ikiniz de (nefsine) zulmedenlerden olursunuz.”⁴⁶ ve “...Kim böyle yaparsa muhakkak kendine yazık etmiş olur...”⁴⁷ ayet-i kerîmelerinde Allah Teâlâ’nın kasettiği de bu manadır.

Hakimler zulmü, haksızlığı böylece üç çeşide ayırdıktan sonra diyorlar ki: Gerçekte bu üçün hepsi de insanın kendisine zulmü, haksızlığıdır. Şüphesiz insanoğlu zulmetmeyi ilk düşündüğü , tasarladığı anda kendisine haksızlık etmiştir. Zira zâlimin kendisine haksızlıkla işe başladığı âşikârdır, apaçıktır. Bunun için Allah Teâlâ bir çok yerde “...Onlara Allah zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlar.”⁴⁸ ve “...(Bununla) biz onlara zulmetmemiştik. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.”⁴⁹ buyurmaktadır.⁵⁰

Biz de diyoruz ki, tüm “zulüm” türlerinin kaynağı, başlama noktası “Allah’a karşı zulüm”dür. Bunu yapan kişi, bağlanacağı ya da bağlayıcı bir otorite tanımayınca hiçbir ilkeye de sahip olamayacaktır. Hareketlerini kontrol edecek bir mekanizma olmayınca artık ona göre doğru ya da yanlış diye bir kavram yoktur. Adalet ile zulmü ayırt edecek bir

³⁷ Hûd, 11/18.

³⁸ İnsân, 76/31.

³⁹ Zümer, 39/32.

⁴⁰ En‘âm, 6/144 vb.

⁴¹ Şûrâ, 42/40.

⁴² İsrâ, 17/33.

⁴³ Fâtır, 35/32.

⁴⁴ Neml, 27/44; Kasas, 28/16.

⁴⁵ Nisâ, 4/64.

⁴⁶ Bakara, 2/35; A‘râf, 6/19.

⁴⁷ Bakara, 2/231.

⁴⁸ Âlü İmrân, 3/117.

⁴⁹ Nahl, 16/118.

⁵⁰ Râğıb, Müfredât, Z-L-M md. ; Zebîdî, Tâc, Z-L-M md.

ölçüye de sahip olmadığından ve yapmış olduğu her türlü hareketin meşruiyetini sadece kendisinden almış olacağı için yapıp ettiği her bir şeyi kendisinin hakkı olarak görecektir. Bu durumda, "... Artık haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne var?!..."⁵¹

Her türlü zulmün vebali, yükü yapana yöneliktir ve aynen devam ettiği sürece sonucuna katlanmaktan başka yapacağı bir şey kalmamıştır: "Şayet yer yüzünde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin (elinde) olsaydı Kıyamet Gününde (uğrayacakları) azabın fenalığından (kurtulmak için) elbette bunları feda ederlerdi..."⁵² Heyhat...

3. FİRAVUN ZULMÜNE KARŞI BİREYSEL İNİSİYATİF

Yukarıdaki tasnifte görüldüğü üzere ilk sırayı alan en büyük zulüm, en büyük haksızlık şirk, küfür ve münafıklıktır. Abdullah b. Mes'ûd'un naklettiği, "İman edenler, bununla beraber imanlarına zulüm bulaştırmayanlar, işte (korkudan) emin olma hakkı (ancak) onlarındır. Onlar doğru yolu bulmuş kimselerdir."⁵³ ayet-i kerîmesi nazil olunca bu Rasûlullah'ın (sas) Ashâb'ına bu ifade ağır geldi ve, "Hangimiz imanına zulüm bulaştırmaz ki?.." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah: "Bu, o değildir. Lokmân'ın oğluna söylediğini duymuyor musun: "... Şüphesiz ki şirk gerçekten büyük bir zulümdür."⁵⁴ buyurdu."⁵⁵ hadîs-i şerîfi bunu açıklamaktadır. Buna göre Allah'ı inkar etmek ve de O'na ortak koşmak en büyük haksızlıktır.

Her türü, dozu ve boyutuyla zulüm akl-ı selimin ve fıtrat-ı selîmin, yani sağlıklı düşünebilen aklın ve bozulmamış, temiz duygularını yitirmemiş yaratılışın kabul edebileceği bir şey değildir. Bunun için de bu özelliklere sahip olan, ona karşı mücadeleden, tavır almaktan geri kalmaz. Mücadelenin türü, niteliği ve boyutu da haksızlığa oranladır. Bu manada değişik türden haksızlıklara, dayatmalara topluca millet olarak, grup halinde, tek başına ... vb. değişik tarzda ve farklı yöntemlerle tepkiler olmuştur. İnsanlık tarihinde bunların değişik örneklerini görmek mümkündür.

Tarih, milletlerin hayatında bazen tek başına haksızlığa karşı çıkan, bu uğurda sıkıntılara tahammül etmeye, işkencelere katlanmaya ve hatta bedel olarak hayatını ortaya koymaya kadar giden kahramanlıklar gösteren insanlar kaydetmiştir. Burada, tek başına zulme karşı çıkan bu insanlardan Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılanlardan bir kahramanın mücadelesini, yöntemini, yaşadıklarını, akîbetini vb. ayet-i kerîmeleri takip ederek sergilemeye gayret edeceğiz.

3.1. Firavun'un Sarayındaki İnanmış Kişi

Hız. Musa'nın Firavun'la mücadelesi insanlık tarihinde önemli yer tutan mücadelelerden epeyce uzun süren bir mücadeledir ve Kur'ân-ı Kerîm'de de defaatle yer

---

⁵¹ Yûnus, 10/32.

⁵² Zümer, 39/47.

⁵³ En'âm, 6/82.

⁵⁴ Lokmân, 31/13.

⁵⁵ Buhârî, Tefsir, 31. Hadîsin farklı bir tarîkı için bkz. Buhârî, İman, 23.

verilmiştir. Bu mücadelelerin bir noktasında, Musa ve mu'cizeleri karşısında otoritesi sarsılan Firavun, baş edememe psikolojisinin verdiği bir sıkıntı haliyle kendi adamlarına dedi ki: Beni bırakın, Musa'yı öldüreyim de varsın, kendisini peygamber olarak gönderdiğini iddia ettiği Rabbine yalvarsın! O da onu bizden korusun. Çünkü ben onun sizin dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum.⁵⁶ Onun Musa adına korktuğu şey, hali hazırda din olarak uygulamakta oldukları kendisine kulluğu sihir vasıtasıyla değiştirmesi veya Mısır toprağında, kulluğuna davet ettiği Rabbine ibadet etmeyi öne çıkarması idi. Ona göre bu, fesadın, bozgunculuğun ta kendisidir.⁵⁷

Onun bu çıkışı üzerine Hz. Musa da ona ve adamlarına, "Ey topluluk, Allah'ın tek olduğuna imandan, tanrılığımı kabul edip kendisine itaat etmekten; O'nun, yarattıklarını hesaba çekip iyilik edenlere iyiliğin, kötülük işleyenlere kötülüğün karşılığını vereceği güne inanmayan, büyüklük taslayan her bir kibir sahibinden benim de sizin de Rabbiniz olana sığınmıyorum." dedi. Musa (as) hesap gününe inanmayı burada özellikle zikretmiştir. Zira bu günü tasdik etmeyen, inanmayan birisi iyilik edip sevap ummaktan; kötülüğünün ve yaptığı çirkin şeylerin cezasını çekmek korkusundan habersizdir. Bu yüzden o, bu tip insanlardan özellikle Allah'a sığınmıştır.⁵⁸

Bu noktada Firavun'un sarayındaki inanmış kişi ortaya çıkıyor. Firavun'un diğer hiç bir hal ve hareketini öne sürmeden, halkını kendisine kulluğa ve itaate zorlamasını vb. gündeme getirmeden, ihtiyatlı bir tarzla, sadece 'günahı sabit olmayan bir insanı öldürmek' tezinden hareketle devreye giriyor: "Firavun ailesinden olup imanını gizlemekte olan inanmış adam da şöyle dedi: Siz bir adamı, 'Rabbim Allah'tır.' dedi diye öldürür müsünüz? Halbuki o, Rabbinizden apaçık mu'cizeler de getirmiştir..."⁵⁹ ki bunlar asâ ve yed-i beyzâ (beyaz el) mu'cizeleri olarak tefsir edilmiştir.⁶⁰

Firavun'un huzurunda böyle bir çıkış yapabilen birisi kendisini garantiye alabilmek için en azından onun vaz geçemediği, ailesinden birisi ya da değer verdiği bir kişi olmalıdır. Söylediklerinin peşin hüküm kabul edilmemesi, objektif, tarafsız olarak değerlendirilmesi için de Hz. Musa'ya inanmış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Müfessirin tercihi, hayatından korktuğu için inandığını gizlemiş olduğudur.⁶¹

⁵⁶ Bkz. Mü'min, 40/26; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, VI, 4154.

⁵⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâr Hecir, Kahire 2001/1422, XX, 309 (Taberî Tefsiri); Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır 1387/1967, XV, 305, (Kurtubî Tefsiri).

⁵⁸ Taberî Tefsiri, XX, 310.

⁵⁹ Mü'min, 40/28.

⁶⁰ "(Musa) dedi ki: O benim asamdır... (Allah), onu (elinden) bırak ya Musa, buyurdu. O da onu bıraktı. Bir de ne görsün: O koşup duran bir yılan! Onu tut, korkma! Biz onu yine ilk şekline döndüreceğiz, buyurdu Allah Teâlâ".Tâhâ, 20/ 18-21 ayetleri Musa'nın (as) "asâ" mu'cizesini; "Bir de elini koynuna sok da, diğer bir mu'cize olmak üzere, o ayıpsız ve bembeyaz bir halde çıkıversin." Tâhâ, 20/21 ayeti de bu "beyaz el" mu'cizesini dile getiren ayetlerdendir.

⁶¹ Taberî Tefsiri, XX, 310.

Bu şahsın kimliği ve ismi hakkındaki bilgilere gelince: Firavun ailesinden Hz. Musa'ya inanmış olan bu şahsın, tercih edilen görüşe göre amcasının oğlu ve adının da "خبرك"⁶² olduğudur. Çünkü onu kulak vermiş, Musa hakkında söylediklerini dinlemiştir. Onu öldürmeyi doğru ve çıkar yol görmesine ve bunu da kavmine empoze etmesine rağmen bu zatın sözleri üzerine Hz. Musa'yı öldürmekten vaz geçmiştir. Şayet İsrail oğullarından birisi olmuş olsaydı tabî ki onun sözlerini böyle karşılamazdı.⁶³ Bu kişinin, Firavun'un amcazadesi olması yanında vefahdı ve emniyet müdürü konumunda olduğu da söylenmiştir.⁶⁴

Bu zat, akla hitap eden eleştirel konuşmalarına devam etmektedir: "...Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhindedir..." Şayet Musa, Allah'ın kendisini, bulunduğunuz dininizi terkedip O'na kulluk etmeye çağıran bir peygamber olarak gönderdiği konusunda yalancı ise vebali kendisindedir, size değil. Ancak, "...Eğer sâdık, doğru ise sizi tehdit ettiği azabın bir kısmı olsun gelir sizi çarpar..." Şayet doğru söylüyorsa, mevcut dinizde devam etmenizden dolayı sizi tehdit ettiği ceza sizi bulur. Bu durumda onu öldürmenize gerek yok; inkarcılığınız yüzünden Rabbinizin size olan gazabını kat kat artırmış olursunuz. "...Şüphesiz Allah haddi aşan, yalancı olan kimseyi başarıya ulaşturmaz." Üzerine düşmeyi yapmakla haddi aşan ve bu hususta da doğruyu değil batıl olanı söyleyeni hak ve hakikate ulaşturmaz.⁶⁵ Yalancı ise de doğru ise de, onu öldürmeniz her iki halde de sizin işinize gelmez. Sizin yapacağınız, ondan yüz çevirmek ve dinini açıklamasını engellemek; bu da size yeter.⁶⁶ Bu iki şıklı mana ile Firavun'a de bir tarzde bulunulmuş, 'Sen bu kadar kan dökmüş haddini aşan bir yalancısın. Allah seni onu öldürmek maksadına erdirmez; kendine zarar verirsin.' denilmek de istenmiştir.⁶⁷

Firavun'un huzurunda, umuma açık olarak⁶⁸ devam eden diyalogda, Allah Teâlâ bu inanmış kişinin ağzından, ona ve maiyetine söylediklerini haber vererek buyuruyor ki: "Ey kavmim, gâlip olmanız haysiyetiyle mülk sizindir..."⁶⁹ Yani, İsrâîl oğullarına gâlibiyet ve hâkimiyet kurmuş olmanız suretiyle bu gün Mısır toprağında otorite ve mülk sizin elinizdedir. "...Fakat Allah'ın hışmı bize gelip çatarsa kim bize yardım eder?.." Olur ya, Allah'ın azabına ve kahrına maruz kalırsak ve cezası bize ulaşırsa kim bizi bunlardan koruyacak? Düşünmeye ve mantıklı davranmaya sevkedici bu ifadelere rağmen ve Musa'nın öldürülmesine karşı çıkan bu kişiye cevaben "...Firavun dedi ki: Ben size, hangi görüşte bulunuyorsam ondan başkasını işaret etmiyorum..." Ey kavmim, benim

⁶² Yazılı kaynaklarda ve internet üzerinden yaptığımız taramalarda (15.07.2014) kelimenin harekeli şekline ulaşamadık. En kolay telaffuzu "Haberek" gibi görünmektedir.

⁶³ Taberî Tefsiri, XX, 312; Bu kişiye حبيب/Habîb, شمعان/Şem'ân, حزقيل/Hızkîl, خربيل/Hırbîl ya da حزبيل/Hızbîl gibi adlar yakıştırılmıştır. Tebeiyyeti vb. ayrıntı için bkz. Kurtubî Tefsiri, XV, 306.

⁶⁴ Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (Tefsir-i Kebîr), Tahran trs. XXVII, 57; Elmalılı, Hak Dini, VI, 4157.

⁶⁵ Taberî Tefsiri, XX, 312; Kurtubî Tefsiri, XV, 307; Elmalılı, Hak Dini, VI, 4158; bkz. Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 57.

⁶⁶ Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 58.

⁶⁷ Elmalılı, Hak Dini, VI, 4158.

⁶⁸ Elmalılı, Hak Dini, VI, 4158.

⁶⁹ Mü'min, 40/29.

düşündüğüm ve söylediğim kesinlikle sizin ve benim yararına ve doğru olan görüştür. "...ve ben size doğru olan yoldan başkasını da göstermiyorum." Musa'nın durumu ve öldürülmesiyle ilgili size önerdiğim yol, kesinlikle gerçek ve çıkar yoldur. Zira, eğer siz onu öldürmezseniz o sizin dininizin yerine bir başka din getirecek ve sizin toprağınızda bozgunculuk çıkaracaktır.⁷⁰

Bu ara inanmış kişi onlara, kendilerinden önce geçmiş topluluklardan hatırlatmalar yaparak onlar üzerinden düşünmeye davet etti: "Mümin olan o zat dedi ki: Ey kavmim, doğrusu ben sizin için Nuh kavminin, Âd'in, Semûd'un ve onlardan sonra gelenlerin hali gibi, (peygamberleri yalanlayan) toplulukların başına gelen bir felakete uğramanızdan korkuyorum. Oysa ki Allah kullarına bir zulüm asla dilemez."⁷¹ Allah kesinlikle kuluna bir haksızlık yapmaz. Ancak, şayet Musa'yı öldürecek olursanız, Nuh, Hûd ve Salih vb. Allah'ın elçileri aleyhine gruplar oluşturup onları yalanlayan, bunun üzerine de Allah'ın kendilerini helak ettiği gruplar gibi sizi de yok etmesinden korkuyorum. Durup dururken, hiçbir suç işlemeksizin haksızlık olarak Allah o kavimleri, toplulukları helak etmiş değildir. Fakat onlar kendisine karşı suç işleyip inkar ettiklerinden, emirlerine aykırı davranışlarından onları yok etmiştir. Bu da haksızlık değil; adaletin gereğidir.⁷²

Bundan sonra farklı bir yöntemle onların önüne Kıyamet gününden manzaralar koyarak uyarıyı daha canlı bir hale sokmaya çalıştı:

"Ey kavmim, gerçekten ben sizin namınıza, adınıza (insanların birbirinden imdat istediği) o bağırsıp çağırışma gününden (Kıyamet gününden) endişe etmekteyim. (O gün, hesap yerini) ardınızda bırakarak (Cehennem'e) döneceğiniz gündür. (O gün) sizi Allah'(ın azabı)ndan hiç bir koruyucu da olmayacaktır. Allah kimi şaşırtırsa onun yolunu bir doğrultacak da yoktur."⁷³ Ey kavmim, ya Allah Teâlâ'nın yüce otoritesini, hakimiyetini ve o günde kendilerini kaplayan musibetin acımasızlığını bizzat görmelerinin dehşetinden ya da O'nun dünyada kendilerine vaadettiği şeyleri tamı tamına yerine getirmiş olduğunu birbirlerine hatırlatıp karşılaştıkları büyük felaketten dolayı birbirlerinden imdat ve yardım dilemek için insanların birbirlerine feryadlı figan ederek bağırsıp çağıracakları o günden sizin adınıza korkuyorum, endişe ediyorum. O gün Cehennem'i bizzat gözünüzle gördüğünüzde Allah'ın azabından ve cezasından korunmak için çaresiz oraya buraya kaçacağınız gündür. Fakat varacağınız yer ateştir. Artık Allah'a karşı da sizi koruyup kollayacak birilerinin varlığı söz konusu olamaz. Allah kimden desteğini çeker de doğruya ulaşma başarısı vermezse onu ulaşmaya muvaffak kılacak O'ndan başka hiç kimse yoktur.⁷⁴

Ayette geçen "yevme't-tenâd"ın, birbirinden çok farklı sebeplere bağlı olarak oluşacak "nidâ"lara (bağırsıp çağırışmalara) yer olması açısından, Kıyamet günü olduğunda müfessirlerin müttefik oldukları bildirilmiştir.⁷⁵

⁷⁰ Taberî Tefsiri, XX, 314; Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 59; Kurtubî Tefsiri, XV, 310.

⁷¹ Mümin, 40/30, 31.

⁷² Taberî Tefsiri, XX, 314 vd; Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 60; Kurtubî Tefsiri, XV, 310.

⁷³ Mümin, 40/32-33.

⁷⁴ Taberî Tefsiri, XX, 320 vd.

⁷⁵ "Yevme't-Tenâd"ın manası ve medlûlüyle ilgili ayrıntılar için bkz. Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 61; Kurtubî Tefsiri, XV, 310 vd. ; Elmalılı, Hak Dini, VI, 4158.

İnanmış kişi, daha yakın ve bilecekleri bir olguyu, yakın geçmişi hatırlatarak devam etti: “Doğrusu (Musa’dan) önce Yusuf da size apaçık deliller, mu’cizeler getirmişti. O zaman da onun size getirdikleri hakkında yine şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince de dediniz ki: ‘Bundan sonra Allah asla bir peygamber göndermez.’ İşte, Allah o haddi aşan şühhecileri böyle şaşırır.”⁷⁶

Ey kavmim, Musa’dan önce Yakup peygamberin oğlu Yusuf da size Allah’ın delillerinden, mu’cizelerinden apaçık şeyler getirdi. Onun Rabbiniz katından getirdiklerine de, doğruluğuna kalpleri kanaat getirmemiş kimseler olarak hep şüpheyle bakıp durdunuz; onlardan faydalanmayı hiç düşünmediniz. Ey kavmim, sonunda o vefat edince, öyle arzulanız için dediniz ki: Artık Allah bize Yusuf’tan sonra hakka çağıracak hiç bir peygamber göndermeyecek! Bu sözü gelecek peygamberi de yalanlama sadedinde söylediniz. İnkâr eden ve peygamberlerinin getirdiği haberleri şüpheyle karşılayan haddini bilmezleri ve şühhecileri Allah işte böyle gerçeğe ve doğru yola ulaşmaktan mahrum bırakır, şaşkın kalırlar.⁷⁷

“Onlar, kendilerine gelmiş hiçbir hüccet, delil olmaksızın Allah’ın ayetleri hakkında mücadele edenlerdir. (Bu) gerek Allah katında gerek iman edenler yanında büyük buğzu (muciptir). Allah, her bir büyüklük taslayan zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”⁷⁸

Allah’ı inkâr etmek ve O’na karşı isyanlar sergileme cüretkarlığını göstermek suretiyle çizgiyi aşan ve sapıklıklarında iyice azıtan, peygamberlerinin getirdiği haberleri hep şüpheyle karşılayan, onların getirdikleri delilleri, mu’cizeleri -güya- kendi batıl, işe yaramaz delilleriyle iptal etmek için çekiştirip duranları Allah işte böyle şaşkınlık içerisinde bırakır. Onların, peygamberlerin getirdiği delillerin gerçekliğini reddetmek, karşı çıkmak için kullanacakları, Rableri tarafından kendilerine verilmiş hiç bir güçleri, bilgileri de yoktur. Allah’ın ayetleri hakkında yaptıkları bu çekişme, ileri-geri konuşma Allah katında ve O’na inananlar yanında büyük buğza, öfkeye sebebiyet veren bir davranıştır. Kendilerinde hiç bir delil, hiçbir bilgi olmaksızın Allah’ın ayetleri hakkında ileri-geri mücadele eden haddini bilmezleri Allah nasıl şaşırırsa, O’nu birliğini kabul etmeyen ve peygamberlerini tasdik etmeyen, doğruya tabi olmaktan kibir gösteren her bir zorbanın kalbini de aynı şekilde mühürler.⁷⁹

Ailesinden olan inanmış kişinin kendisine de nasihat edip Allah’ın peygamberi Musa’yı öldürmekten men etmesi ve öldürdüğü takdirde gelecek olan ilahî cezadan sakındırmasının ardından ona karşı bir itirazda bulunamayan, ancak bir yandan da Musa karşısında kendini haklı kılacak tutarlı bir bahane arayan, bir çare, bir çözüm üretmeye çalışan ve bu arada aptallık ve ahmaklığının eserini ortaya koyan “Firavun, şöyle dedi: ‘Ey Hâmân, benim için yüksek bir kule yap. Olur ki ben o yollara, göklerin yollarına ulaşırım da Musa’nın tanrısına yükselip çıkarım. Ben kesinlikle onu bir yalancı sanıyorum.’ İşte bu suretle Firavun’a, kötü işi süslü gösterildi ve (doğru) yoldan alıkonuldu. Firavun’un tuzağı ancak ve sadece zıyan olacaktı.”⁸⁰ Firavun, belki göklerin yolları arasında Musa’nın

⁷⁶ Mümin, 40/34.

⁷⁷ Taberî Tefsiri, XX, 322; Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 62; bkz. Kurtubî Tefsiri, XV, 312.

⁷⁸ Mümin, 40/35.

⁷⁹ Taberî Tefsiri, XX, 322 vd. ; Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 63; Kurtubî Tefsiri, XV, 313.

⁸⁰ Mümin, 40/36, 37.

tanrısını görmemi sağlayacak bazı yollara ulaşırım, diyordu. Çünkü ben, gökte, kendisini bize elçi gönderen bir tanrısının olduğu sözünde ve iddiasında onun yalan söylediğini sanıyorum.⁸¹

Firavun, bu gözetleme kulesini yaptırmakla metodik bir iş yaparak güya Musa'yı yalancı çıkarmak için bir şarlatanlık etmek istiyordu. Bunda iki yönlü mülahaza ortaya koyacaktı. Birinci şıkka göre halka diyecekti ki: Bakınız, çıkıp gökleri de gözlemledik ama Musa'nın dediği tanrıyı görmedik; olsaydı görmemiz gerekirdi. Ya da diyecekti ki: Bakınız, biz bu kadar malî harcama yapıp mevcut tekniğimizi kullandığımız halde göklere çıkmanın yolunu bulamadık. Musa nereden çıktı da oraların Rabbinin kendisini peygamber olarak görevlendirdiğini söylüyor?⁸²

Firavun, bu şekilde Allah'a karşı isyan edip çirkin işlerine devam ederken Allah bu yapıp ettiklerini kendisine güzel gösterdi. En nihayet nefsi kendisini Musa'nın tanrısını görmek için göklerin yollarına ulaşmaya kışkırttı ve böylece olmayacak işler peşinde yolu şaştı. Bunlar kendisine siyaset adına iyi şeyler yapıyormuş gibi geldi. Onun bu maksatla düşündüğü çareler sadece zarar, mal kaybı ve aldanmayla sona erdi. Zira kuleye harcadığı boşa gitti. Bu harcamalar karşısında istediği hiç bir şeye ulaşamaması da zararın katmerlisi oldu.⁸³

Firavun sonuçsuz manevralarına, olayın seyrini lehine çevirme ve kendisini haklı çıkarma denemelerine devam ededursun, "İman etmiş o zat dedi ki: 'Ey kavmim, siz bana uyun, size doğru yolu göstereceğim. Ey kavmim, bu dünya hayatı ancak geçici bir eğlencedir. Âhiret'e gelince, o asıl durulacak yurdun ta kendisidir.'⁸⁴

İnanmış kişi sabırla, yılmadan milletin gönül tellerini okşayarak devam etmektedir: Ey kavmim, beni takip eder ve dediklerimi kabul ederseniz, benimsediğiniz ve uyduğunuz takdirde hidayette olacağınız doğru yolu size açıklar, rehberlik ederim. Bu, Allah'ın Musa ile göndermiş olduğu kendi dinidir. Ey kavmim, şu dünyada yaşamakta olduğunuz bu hayat, sadece bir süreye kadar yararlanacağınız bir geçici faydadır; öleceksiniz ve elinizden çıkacak. Âhiret yurdu ise yerleşeceğiniz esas yurttur. Orada ölmeyeceksiniz ki elinizden gitsin. Öyleyse, orası için çalışın ve arzunuz orası olsun! Orada Cennet kendi ehline, Cehennem de kendi ehline mekan olacaktır!⁸⁵ Dünya, kırılıp yok olacak bir çanak; âhiret ise kalıcı bir altundur.⁸⁶

Ayette açık bir ifade olmamakla birlikte Elmalılı, "...bana tâbi olun..." ifadesinden hareketle yolun burasında inanmış kişinin Firavun'la ipleri kopararak Hz. Musa'ya yardım için onun karşısında açıkça mücadeleye başladığını; halkını kendisine tâbi olmaya davet ettiğini söylemektedir. (Mîzâncı) Murat Bey'in "Târîh-i Umûmî"⁸⁷sinden de, Mısır

⁸¹ Taberî Tefsiri, XX, 324, 327; ayrıntılar için bkz. Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 64 vd.

⁸² Elmalılı, Hak Dini, VI, 4159.

⁸³ Taberî Tefsiri, XX, 327 vd. ; bkz. Kurtubî Tefsiri, XV, 314; Elmalılı, Hak Dini, VI, 4159.

⁸⁴ Mümin, 40/38, 39.

⁸⁵ Taberî Tefsiri, XX, 329; Kurtubî Tefsiri, XV, 316; Elmalılı, Hak Dini, VI, 4160.

⁸⁶ Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 68.

⁸⁷ Mîzâncı Murad için bkz. Uçman Abdullah, "Mizancı Murad", DİA, İstanbul 2005, XXX, 214.

kâhinlerinden “Uzarsif” adında birisinin Hiksoslar* tarafına geçerek önemli bir ordu ile Firavun’a karşı ayaklandığını nakletmektedir. Her ne kadar tarihçiler bu kişiyi Hz. Musa olarak göstermişlerse de Firavun ailesinden inanmış kişi olması daha doğrudur, demektedir.⁸⁷

Firavun’un baskıcı idaresi altında etrafını görme şansları olmayan insanlara ilâhî adaleti ve lütfu duyurmak üzere diyor ki: “Kim bir kötülük işlerse ona ancak onun karşılığı ceza verilir. Erkek olsun kadın olsun, mü’min olarak kim de iyi bir iş işlerse işte onlar Cennet’e girecekler, orada hesapsız rızıklandırılacaklardır.”⁸⁸ Kötülüğün cezası, hak edilmiş olanı aşmaması için ölçme ve değerlendirmeye tâbi iken rahmetin gazaba ağır basmasının neticesi⁸⁹ Allah Teâlâ onları Cennet’te meyveleriyle, oradaki nimetlerle ve lezzetlerle hesapsız, süresiz, ölçsüz ve tartısız rızıklandıracaktır.⁹⁰

Hem de, kötülüğün hak ettiği karşılık iyilik olamaz; kendi cinsinden kötülüktür. Kötü iş yapanın güzel ecir beklemeye hakkı yoktur; bekleyebileceği karşılık ancak bir kötülüktür. Gerçi kısmen ya da tamamen affedilebilirse de af bir karşılık değil ayrı bir lütuftur. Adaletin gereği de kötülüğün, dengi olan kötülükle cezalandırılmasıdır.

Erkek olsun kadın olsun, her kim salih bir amel, iyi bir iş yaparsa işte onlar, hesapsız rızıklanmak üzere Cennet’e girerler. İyiliğin karşılığı da iyiliktir. Adalet kanunu bunun da misli misline olmasını gerektirirse de ihsân kanunu on mislinden hesapsız misillerine, emsallerine kadar çıkar... Öyleyse, Firavun’a karşı mücadele ederek salâha, iyiliğe çalışmalıdır.⁹¹

“Hem ey kavmim, ben sizi kurtuluşa davet ediyorum da niye siz beni ateşe çağırıyorsunuz! Siz beni Allah’ı inkar edeyim, hiçbir suretle tanımadığım şeyleri O’na ortak tutayım diye çağırıyorsunuz. Halbuki ben sizi mutlak kâdir, çok bağışlayan (Allah)’a davet ediyorum.”⁹²

Allah Teâlâ, bu inanmış kişinin inkarcı kavmine söylediklerini aktararak şöyle buyuruyor: Ey kavmim, bana n’oluyor ki, ben sizi Allah’a inanmak, peygamberi Musa’ya inanıp Rabbinin katından size getirdiklerini doğrulamak suretiyle azabından ve cezasından kurtulmaya davet ediyorum. Siz ise beni Cehennem ehlinin yaptıklarını yapmaya çağırıyorsunuz!

Kavmim, sizin beni davetiniz Allah’ı inkara ve putları O’na ortak koşmayadır. Benim ise onların tapınmaya ve ibadette O’na ortak koşmaya uygun olup olmadığı konusunda hiç bilgim yok. Çünkü ne bir haberle ne de bir idrakte Allah bu hususta beni serbest bırakmış, bana bir serbestlik vermiştir.

* Bilgi için bkz. Görgün Hilal, “Mısır/II.TARİH”, DİA, Ankara 2004, XXIX, 556.

⁸⁷ Elmalılı, Hak Dini, VI, 4163.

⁸⁸ Mümin, 40/40.

⁸⁹ Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 70.

⁹⁰ Taberî Tefsiri, XX, 331; bkz. Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 69; Kurtubî Tefsiri, XV, 317.

⁹¹ Elmalılı, Hak Dini, VI, 4146.

⁹² Mümin, 40/41-42.

Benim sizi davetim ise, bir düşmanından intikam alacağı zaman hiçbir şeyin kendisine engel olamayacağı, inkar edenlerden intikam almada mutlak kudret sahibi olana kul olmayadır. O, kendisine isyan ettikten sonra tevbe edip isyanından vazgeçeni affetmek suretiyle bağışlayan(ğaffâr)dır. Onu affetmiş olmasının O'na hiçbir zararı da dokunmaz. İşte sıfatı bu sıfat olana kulluk edin; ne bir zararı ne de bir faydası olana değil...⁹³

“Hiç şüphe yok ki, sizin beni çağırdığınız şeylerin Dünya’da da Âhiret’te de hiç bir şekilde bir daveti yoktur; dönüşümüz Allah’adır ve haddi aşanlar ateş ehlinin ta kendileridir.”⁹⁴

Doğrusu sizin beni davet ettiğiniz putların Dünya’da da Âhiret’te de hiç bir daveti, çağırısı yoktur, olamaz. Çünkü onlar cansızdır; konuşmazlar ve hiçbir şey de anlamazlar.

Haddi aşanlara gelince; bunlar da haksız yere cana kıyan, kan dökkenlerdir ki, Firavun ve avenesidir. Çünkü o, Allah’ı inkar etmektedir. Aklında ise hep Musa’yı öldürmek vardır. Allah’ı inkarından dolayı ululuk taslayan katı kalpli biri olmak, hakkı olmadığı/haram olduğu halde bol bol kan dökmek hep haddi aşmaktır ve bunlar da Firavun’da mevcut sıfatlardır.⁹⁵

Kavmine bu kadar açıklamalarda bulunan, nasihatlar eden, öğütler veren ancak istediği sonucu alamayan o inanmış kişi, kavminden umut kesmiş olarak son ihtarlarını yapıyor: “Size söylemekte olduğum şeyleri yakında hatırlayacaksınız. Artık ben işimi Allah’a havale ediyorum. Şüphesiz ki Allah, kullarını çok iyi görendir.”⁹⁶

Ey kavmim, başınıza geldiğinde Allah’ın cezasını, azabını bizzat gözünüzle gördüğünüz ve çekeceğinizi çektiğiniz zaman benim size söylediklerimin doğru olduğunu ve haddi aşan inkarcıların ateş ehlinin ta kendisi olduğu hakkındaki haberimin gerçeğini hatırlayacaksınız.

Bana gelince; işimi Allah’a bırakıyorum. O’na tevekkül ediyorum. Şüphesiz O, kendisine tevekkül edene kâfidir, yeter. O, kullarını görmektedir. Onların durumlarını; kimin itaatkâr olup kimin isyanda olduğunu; hangisinin güzel sevaba layık olup hangisinin kötü cezayı hak etmiş olduğunu bilir.⁹⁷

Râzî, “Size söylemekte olduğum şeyleri yakında hatırlayacaksınız...” lafz-ı celflini tehdit, korkutma ifade eden kapalı bir söz olarak değerlendirmektedir. Bunun burada söylenmiş olması da, bu sözün öncesinde zikredilen şeylerin ya Dünya’da ölüm anında ya da Kıyamet’te dehşet verici şeyleri görünce olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak bu, çok çetin bir tehdittir.⁹⁸

⁹³ Taberî Tefsiri, XX, 332; ayrıca bkz. Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 70.

⁹⁴ Mümin, 40/43.

⁹⁵ Taberî Tefsiri, XX, 332 vd. ; Kurtubî Tefsiri, XV, 317; değişik bakış açısı için bkz. Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 71.

⁹⁶ Mümin, 40/44.

⁹⁷ Taberî Tefsiri, XX, 335 vd.

⁹⁸ Râzî, Tefsir-i Kebîr, XXVII, 71.

Firavun, çok değişik yöntemlerle kendi milletini baskı altına aldığı; sürekli baskının bir sonucu olarak esaret psilokojisi içlerine öyle yerleşti ki, bir türlü kurtulamadılar. “Böylece (Firavun) kavmini küçümsedi. Onlar da kendisine itaat ettiler. Doğrusu, onlar dinden çıkmış fâsıklar güruhu idiler.”⁹⁹ Onun için de inanmış kişi onlar adına bir başarı sağlayamadı.

Artık bu kadar mücadele veren, en uygun, yerinde yöntemlerle herkes için elinden geleni yapmış olan o inanmış kişi görevini samimiyetle yapmış olmanın karşılığını Rabbinden alacaktır: “Nihayet, Allah onların kurdukları tuzakların kötülüğünden onu korudu...”¹⁰⁰ Allah, kendisine inanması ve peygamberi Musa’yı tasdik etmesinden dolayı Firavun ailesinden olan bu mümin kişiyi, onun kendisine karşı çıkanlara yaptığı kötü işkence ve beladan korudu ve kurtardı...¹⁰¹

4. Sonuç

Hayatı tatsızlaştıran kötülüklerin en önemlilerinden birisi de “zulüm”dür. Halk diliyle “haksızlık” olarak ifade ettiğimiz bu kelime, “Bir şeyi kendine özgü olan, olması gereken konumundan başka konuma koymak” olarak tarif edilmektedir. Zulmün faaliyet alanları çok çeşitlidir. Bunların başında da, ulûhiyeti/tanrılığı sahibine teslim etmeme anlamında Allah Teâlâ’ya, O’nun yaratmış olduğu şeyi/şeyleri ortak koşmaktır ki, bunun adı da “şirk”tir. Belki de bütün zulüm çeşitleri buradan başlamaktadır.

“Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır.” sözünün de ifade ettiği üzere, yaratılıştaki temiz özellikleri yitirmemiş fitrat-ı selîme sahibi ve sağlıklı düşünme özelliğini kaybetmemiş akl-ı selîm sahibi kişilerin kabul edemeyeceği, katlanamayacağı zulüm, çeşidine göre hak ettiği tepkiyi mutlaka görmüştür. Bu tepkiler yerine göre topluca ya da bireysel olarak ortaya çıkmış, önem arz edenler de tarih kayıtlarında, dinî kaynaklarda vs. yerini almıştır. Bunun örneklerinden olan “Firavun’un ailesinden inanmış kişi”nin, onun Hz. Musa’ya yaptığı zulme karşı verdiği mücadele hem tarihî kaynaklarda hem de Kur’ân-ı Kerîm’de yerini almış, ibretâmiz bir mücadeledir. Bir mücadelenin Hak ve halk katında kabul görmesi, başarıya ulaşabilmesi, en azından nitelikli bir mücadele olabilmesi için takip edilecek yöntemlere ışık tutması açısından da bu mücadele çok önemlidir.

Mücadele sahibi, konumunu iyi bilmelidir. Öyle anlaşılıyor ki “inanmış kişi”, Firavun yanında güçlü, vaz geçilmez bir mevkide olduğundan ona itiraz konusunda rahat davranabilmekteydi.

Yaptığı işte samimi, inanmış ve iyi niyetli olması gerekir. “İnanmış kişi” Allah’a inanmış ve Hz. Musa’nın peygamberliğini kabul etmiş olmakla bu vasıfları haiz idi.

His ve heyecanla ortaya atılmamalı; mücadele tutarlı bir ilke üzerine kurulmalıdır. “İnanmış kişi” de günahsız, suçsuz “bir insanı ‘Rabbim Allah’tır.’ diye öldürmek”

⁹⁹ Zuhruf, 43/54.

¹⁰⁰ Mümin, 40/45.

¹⁰¹ Taberî Tefsiri, XX, 336; Kurtubî Tefsiri, XV, 318

düşüncesinin haksızlığından ve tutarsızlığından hareketle işe başlamıştır. Maksada yardımcı olmayacak tarzda, kişileri ve başkaca hata ve yanlışları işe katarak asıl hedefi kaybetmek gibi bir usulsüzlüğe meydan vermemiştir. -Biraz amiyane bir tabirle- kimsenin damarına basmamıştır.

Bu zat, söylediklerinin peşin hüküm olarak algılanmaması ve objektifliğini kabul ettirmek için Hz. Musa'ya inandığını öne çıkarmamıştır.

Sürekli "kavmim" ifadesini kullanarak tevazuyu, alçak gönüllü davranmayı elden bırakmamıştır. Gönül okşayan yumuşak bir hitap tarzı kullanmıştır.

Akla hitap eden, düşünmeye sevk eden konuşmalarla insanların beyinlerine girmeye gayret etmiştir. Konuyu hep müsbet yola kanalize etmeye çalışmıştır. Kötü akıbetleri sergilemek amacıyla yakın tarihten getirdiği misallerin dili de aşırı, iğneleyici bir dil değildir.

Firavun'un tam "Hz. Musa'yı öldürme"yi gündeme getirdiği anda, iyi bir zamanlama ile mücadelesine başlamıştır. Onun "kule yaptırıp göğe çıkma" vb. gündemi değiştirme, mücadeleyi sabote etme vs. hedef saptırma çabalarına aldırış etmemiş; inandığı, odaklandığı hedefe doğru yürümeye devam etmiştir.

Firavun'un baskılarla ezdiği, esaret psikolojisinin baskın geldiği halkından istediği sonucu alamamış olmasına rağmen moralini bozmamış, onlara lanet de okumamıştır. Büyük bir sabır ve metanetle sürdürdüğü samimi gayretinin semeresini halkından alamamış ama hak ettiği ecir Allah Teâlâ'dan kesinlikle almış, tarih de -net olarak- ismiyle olmasa bile vasfıyla kaydetmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Musned*.
el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*.
el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüğâ ve Sihâhi'l-Arabiyye*, thk.
Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987.
el-Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürçânî, *et-Ta'rifât*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, Beyrut
1405/1985.
Ebû Davud, Suleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sunen*.
Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971.
Görgün Hilal, "Mısır/II.TARİH", DİA, Ankara 2004, XXIX, 556.
İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğâ*, nşr:
Muhammed Ali Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1420/1999.
İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî,
Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988.
İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Abdillâh b. Mâce el-Kazvîni, *es-Sunen*.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerram el-İfrîkî, *Lisânu'l-Arab*, Dâr Sâdır ve Dâr Beyrût, Beyrut-1388/1968.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. el-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî-İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî , *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır 1387/1967.
- Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, nşr. Ali Özek, İstanbul 1993.
- Murtadâ ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyd Muhammed b. Muhammed Abdirrazzâk el-Huseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâr Lîbyâ, Bingazi-1386/1966.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Bahr el-Horasânî, *es-Sunen*. Polater Kadir, *Kur'ân Açısından Adâlet ve Zulüm*, Erzincan 2008.
- Râğıb el-Esbehânî, el-Huseyn b. Muhammed b. el-Fadl, *el-Müfredât fî-Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986.
- er-Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Tefsir-i Kebîr), Tahran trs.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâr Hecir, Kahire 2001/1422.
- Tefazzülî Ahmed, "Enûşirvân", DİA, İstanbul 1995, XI, 255.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra es-Sulemî et-Tirmizî, *es-Sunen*.
- Uçman Abdullah, "Mizancı Murad", DİA, İstanbul 2005, XXX, 214.